

культура соціального менеджера, професійна культура соціального управлінця тощо.

Література

1. Андрущенко В.П. Українська освіта: пошук нових стратегій мислення. Міжнародні синергетичні читання. Програма Міжнародних синергетичних читань, 12-13 груд. 2003 р.: Присвяч. пам'яті Іллі Пригожина / Уклад. : Андрущенко В.П. та ін. – К.: Т-во „Знання” України, 2003. – 64 с. – С.21-22.
2. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання – нова освітня філософія. Психолого–педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару Академії педагогічних наук України, 12 листопада 1998 р. К.: Гнозис, 1998. – 605 с. – С. 33–36.
3. Кремень В.Г. Психолого–педагогічна наука в ідеологічній проекції. Психолого–педагогічна наука і суспільна ідеологія: Матеріали методологічного семінару Академії педагогічних наук України, 12 листопада 1998 р. К.: Гнозис, 1998. – 605 с. – С. 3–6.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Статті. – К.: „Рад. школа”, 1977. – 639 с. – С. 422.

А.В. Козловська

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ СКЛАДОВИХ Я-КОНЦЕПЦІЙ: САМОВІДНОШЕННЯ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА УСПІШНОСТІ У НАВЧАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація

В статтє представлены результать експериментального исследования взаимозависимости самооотношения, интеллектуального развития и успеваемости старшеклассников.

За всіх часів справжні педагоги підкреслювали значення емоційних аспектів у вихованні і спілкуванні між людьми. Увага до емоційного аспекту аж ніяк не принижує значення пізнавальних завдань, власне навчання. Пізнавальні й емоційні аспекти повинні взаємно доповнювати один одного. Особистісний аспект учня, його чекання, реакція на поведінку вчителя, психологічна атмосфера в родині і школі є найважливішими компонентами освітньо-виховного процесу, мета якого – формування цілісної особистості, що прагне до розвитку і самовдосконалення. Як стверджує І.Кон, «відкриття свого внутрішнього світу – головне психологічне надбання ранньої юності» [4;10].

Інтелектуальні ж можливості особистості – один з базових психологічних ресурсів, що лежить в основі самодостатнього ініціативного і продуктивного життя.

Я-концепція – це сукупність усіх уявлень індивіда про себе, сполучена з їхньою оцінкою. Описову складової Я-концепції називають «образом Я». Складову, пов'язану із ставленням до себе або до окремих своїх якостей, називають самооцінкою або прийняттям себе. Я-концепція, по суті, визначає не просто те, що собою являє індивід, але і те, що він про себе думає, як дивиться на свій діяльний початок та можливості розвитку в майбутньому [1; 31]. Виділення описової й оцінної складових дозволяє розглядати Я-концепцію як сукупність настанов, спрямованих на самого себе.

Проблемами інтелекту та проблемами особистісного самовираження старшокласників у психологічній та педагогічній науці займаються Кон І.С., Лейтес Н.С., Холодна М.А., Дружинін В.Н. та ін.

Дослідження, пов'язані з Я-концепцією, спираються на основні підходи У.Джемса, символічний інтеракціонізм Ч.Кулі і Д.Міда, а також на уявлення про ідентичність, що розвинуті Е.Еріксоном, на феноменологічну психологію К.Роджерса.

Р.Бернс, спираючись на вчення У.Джемса, представив Я-концепцію у вигляді ієрархічної структури. На її вершині розташовується «глобальна» Я-концепція, яку можна розглядати як сукупність настанов індивіда, спрямованих на самого себе. Однак ці настанови можуть мати різні ракурси або модальності.

Р.Бернс виділив три основні модальності самонастанов: 1) Реальне «Я» - настанови, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, свій актуальний статут, тобто з його уявленнями про те, який він насправді; 2) Дзеркальне (соціальне) «Я» - настанови, пов'язані з

уявленнями індивіда про те, як його бачать інші; 3) Ідеальне «Я» - настанови, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким він хотів би стати.

Таким чином, у процесі індивідуального розвитку складається не тільки уявлення про себе (реальне Я), але і уявлення про те, яким хочеться бути (ідеальне Я). У залежності від особливостей своєї структури і рис, що входять до неї, ідеальне Я може бути дуже подібним із сьогоденням (реальним Я) або, навпаки, різниця між ними може бути такою значною, що воно стає віддаленою метою у житті людини.

На думку І.Кона, розбіжність реального і ідеального «Я» - цілком нормальний, природний результат зростання самосвідомості і необхідна передумова цілеспрямованого виховання. При переході від дитинства до отрочства і далі самокритичність зростає [4;102].

Розбіжність реального й ідеального «Я» - функція не тільки віку, але й інтелекту. В інтелектуально розвинутих підлітків та юнаків розбіжність між реальними й ідеальним «Я», тобто між тими властивостями, що індивід собі приписує, і тими, котрими він хотів би володіти, значно більше, ніж у дітей із середніми здібностями.

Сильна розбіжність між реальним й ідеальним «Я» також вважається ознакою невротизму і неадаптованості унаслідок підвищеної самокритичності та постійного невдоволення собою. Однак поглиблення розбіжності ідеального і реального «Я», що спостерігається з віком, можна розглядати і як неминучий наслідок нормального когнітивного розвитку, зокрема, формування в дитини здатності бачити можливі шляхи розвитку своєї особистості і реалістично визнавати наявні недоліки. Тобто розглядати розрив між реальним й ідеальним «Я» не як порушення, а як ознака дорослості.

До вивчення інтелекту існують різні підходи (соціокультурний, генетичний, процесуально-діяльнісний, освітній, інформаційний, регуляційний тощо). У сучасній західній психології найбільш

розповсюдженим є розуміння інтелекту як біопсихічної адаптації до наявних обставин життя. Вітчизняна психологія виходить із принципу єдності інтелекту, його зв'язку з особистістю. Велика увага приділяється дослідженню взаємин практичного і теоретичного інтелекту, їхньої залежності до емоційно-вольових особливостей особистості.

Юність – завершальний етап дозрівання і формування особистості. Здатність включати уявлення про себе у майбутньому в картину свого актуального «Я» багато в чому обумовлено рівнем інтелектуального розвитку, що, на думку багатьох теоретиків, підвищує адаптаційні можливості особистості. Структурні когнітивні обмеження звужують поле самосвідомості дитини, стримують розвиток у неї здатності саморозуміння. Більш високий рівень інтелектуального розвитку, властивий юнаку, розширює обрій його свідомості; йому стають доступні такі ракурси пізнання і самопізнання, що були невідомі дитині.

Піаже Ж. вказував, що формування здатності абстрагування є найважливішим досягненням інтелектуального розвитку в період юності. Іншими словами, ця здатність є необхідною передумовою як диференціації образу «Я» і уявлень про навколишній світ, так і особистісної інтеграції на більш високому рівні. Крім того, розвиток здатності абстрагування є умовою переходу від усвідомлення зовнішніх проявів поведінки, що властиві дитині, до усвідомлення особистісних, психологічних детермінант поведінки, що характерно для юнацького віку.

Таким чином, інтелектуальний розвиток, що відбувається в юності, допомагає молодій людині краще зрозуміти себе і навколишній світ, приводить до інтеграції її досвіду та створенню більш адекватного, в порівнянні з дитячим віком, образу «Я». Воно також дозволяє більш тверезо підійти до проблеми розриву між «Я» реальним і «Я» ідеальним.

З метою вивчення взаємозалежності Я-концепції, інтелектуального рівня й успішності у навчанні старшокласників, було проведено

експериментальне дослідження, де під Я-концепцією розуміємо уявлення особистості про себе та її емоційну оцінку; інтелект розглядаємо як загальні розумові здібності людини, якості особистості, які дозволяють успішно вирішувати інтелектуальні завдання; під успішністю розуміємо оцінний показник ступеню успішності учня в навчанні.

У даному дослідженні ми виходили з припущення, що існує взаємозалежність між рівнем інтелектуального розвитку старшокласника, ступенем розбіжності між його уявленнями про себе в реальному «Я» - образі й ідеальному «Я», а також рівнем успішності при навчанні.

У якості респондентів виступили учні 11-х класів освітнього комплексу «Гімназії № 27» м. Запоріжжя. Вибір даної категорії обумовлений віковими критеріями.

Перший етап дослідження включав вивчення уявлень учнів про себе, використовувалася методика діагностики самосвідомості Лірі. Завдання респондентів при роботі з опитувальником складалося у співвіднесенні кожної із 128 характеристик із оцінкою свого реального «Я» та ідеального «Я». Згідно «ключу», визначаються первинні оцінки із 16 характеристик, що формують 8 октантів, що відбивають основні характеристики особистості: 1) владний-лідуючий; 2) незалежно-домінуючий; 3) прямолінійно-агресивний; 4) недовірливий-скептичний; 5) покірний-сором'язливий; 6) незалежний-слухняний; 7) співпрацюючий-конвенціональний; 8) відповідальний-великодушний.

Отримані профільні оцінки показують характер уявлення респондентів про себе. У респондентів переважає тенденція до лідерства, вираження незалежних думок, завзятість, наполегливість у досягненні цілей, нетерпимість до критики (1-3 октанти), а також гіперсоціальні настанови, альтруїзм, виражена готовність допомагати і співчувати навколишнім (7-8 октанти). Найбільший ступінь розбіжності між «Я» реальним і «Я» ідеальним виявлено по 3 і 4 октантам, що може свідчити

про прагнення респондентів бути прямолінійними, наполегливими, вимогливими, а також бути більш критичними у відношенні до соціальних явищ та навколишніх людей.

Високий рівень розбіжності між реальним й ідеальним «Я» (3-4 бали) виявили 35%. Рівень вище за середній (2,9-2 бали) – 10 %. Середній рівень (1,9-1 бал) – 35 %. Низький рівень (0,9-0 бала) – 20 %.

Високий ступінь розбіжності між «Я» реальним і «Я» ідеальним може свідчити про незадоволеність собою, критичністю до себе, а також прагнення до самовдосконалення.

Другий етап дослідження – діагностика рівня інтелектуального розвитку учнів. У якості методики, спрямованої на вивчення рівня інтелекту була використана методика Р.Амтхауера на виявлення й оцінку структури інтелекту.

Серед респондентів 20 % мають високий рівень інтелекту, 35 % - рівень, вище за середній, 40 % - середній рівень, 5 % - достатній.

На третьому етапі дослідження була поставлена мета – співвіднести результати із вивчення рівня інтелекту й ступенем розбіжності між реальним і ідеальним «Я» респондентів, виявити їхній взаємозв'язок. Дані дослідження показали, що переважає відсоток випробуваних з високим рівнем інтелекту і високим ступенем розбіжності в Я-концепції. Тобто, чим вище рівень інтелекту, тим вище ступінь розбіжності між «Я» реальним і «Я» ідеальним випробуваних, чим нижче рівень інтелекту, тим нижче рівень розбіжності уявлень про себе в реальному та про себе в ідеальному.

Отже, існує взаємозалежність між рівнем інтелекту і відношенням індивіда до себе. Це можна пояснити тим, що учні з високим рівнем розвитку здатні більш критично оцінювати свої переваги і недоліки, прагнути до самовдосконалення. Учні з більш низькими розумовими можливостями відносяться до себе більш адекватно.

При вивченні успіхів респондентів у навчанні була виявлена залежність між ступенем прийняття себе й успішністю. При високому ступені розбіжності Я-реальним і Я-ідеальним учнів, рівень розвитку інтелекту яких низький і середній, здатні засвоювати програму з високими результатами.

Отже, гіпотеза даного дослідження про взаємозв'язок сформованості Я-концепції, інтелектуального розвитку й успішністю старшокласників підтверджується результатами діагностики. Таким чином, уявлення особистості юнака про себе, ступінь прийняття себе, самоповаги, зростання самосвідомості обумовлює рівень розвитку інтелекту, успішність учня залежить як від інтелектуального розвитку, так і від рівня розвитку самосвідомості учня.

Подальшими розвідками наукових досліджень з даного напрямку можуть бути більш глибоке вивчення проблем самовідношення особистості у ранній юності та форм особистісного самовираження старшокласників, а також чинників, що сприяють на успішність у навчанні.

Література

1. Бернс Р. Я-концепция и воспитание. – М.: Просвещение, 1995. – 342 с.
2. Комарова Т.Н. Взаимосвязь самопознания и познания людей в ранней юности // Психологический журнал.- 1991.- №12. - С. 30-37.
3. Кон И.С. Открытие Я. - М.: Просвещение, 1978.-212 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. -М.: Просвещение, 1989. - 255 с.
5. Психология личности: Словник-довідник / За ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. - К.: Рута, 2001. - 320 с.
6. Лейтес Н.С. Умственные способности и возраст. - М.: Педагогика, 1971.-277 с.
7. Налчаджян А.Н. Социально-психологическая адаптация личности. - Ереван, 1988. - 263 с.
8. Середнюк Л.А. Формы личностного самовыражения современных старшокласников // Педагогика і психологія. 2001. - № 1. - С. 67-72.
9. Скрипкина Г.П. Доверие к себе как условие развития личности // Вопросы психологии. 2002. - № 1. - С.95-103.
10. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования.- М.: Барс, 1997. - 392 с.